

на невеликій рудеральній території був збудований 14-поверховий будинок, який упродовж 10 років стояв «законсервований». Саме його дах для гніздування й облюбували боривітри. У 1995 р. в колонії птахів на цьому будинку налічували 10 пар. Коли будинок увели в експлуатацію птахи розселилися по навколишніх багатопверхівках.

Зимуючих хижих птахів місто приваблює як місце концентрації дрібних горобиних і гризунів. Для більшості з них територія високого ступеня урбанізованості є стримуючим фактором, тому вони трапляються лише на окраїнах міста.

Висновки

У межах забудови м. Львова гніздяться і зимують лише яструб малий (7 пар) та боривітер звичайний (28 пар). Ще 4 види лише зимують: яструб великий, зимняк, канюк звичайний та підсоколик малий.

Ще в середині ХХ ст. хижі птахи у Львові не гніздилися. Заселення міста яструбом малим відбулося в 1970-х — 1980-х рр., а боривітром звичайним — у середині 1980-х рр.

Сьогодні чисельність обох гніздових видів хижих птахів у Львові зростає і ще певний час зростатиме. Цьому сприяє багата кормова база і достатня кількість місць для гніздування в місті та його околицях.

Література

- Бокотей А. А. Структура методичних підходів до вивчення населення птахів урболандшафтів (на прикладі м. Львів) // Обліки птахів: підходи, методики, результати. — Львів–Київ, 1997. — С. 58–62.
- Бокотей А. А. Орнітофауна міста Львова: населення, поширення, динаміка : Автореф. дис. ... канд. біол. наук. — Варшава, 1999. — 24 с.
- Бокотей А. А. Гніздова орнітофауна міста Львова та основні причини її змін (за результатами складання гніздових атласів птахів у 1994–1995 та 2005–2007 рр.) // Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Серія Біологія. — 2008. — Вип. 23. — С. 17–25.
- Койнов М. М. Ландшафт города Львова // Доклады и сообщения Львов. отделения географ. об-ва УССР за 1964 г. — Львов, 1965. — С. 22–27.
- Природа Львівської області / Під ред. К. І. Геренчука. — Львів, 1972. — 151 с.
- Татаринев К. А. Наземные позвоночные г. Львова и его окрестностей // Доклады и сообщения Львов. отделения географ. об-ва УССР за 1966 г. — Львов, 1969. — С. 23–28.
- Bibby C. J., Burgess N. D., Hill D. A. Bird Census Techniques. — London, 1992. — 257 p.
- Luniak M., Kozłowski P., Nowicki W., Plit J. Ptaki Warszawy. 1962–2000. — Warszawa, 2001. — 179 s.

ТРОФІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ПУГАЧА (*Bubo bubo* (L.)) У ГАЛИЦЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ

В. В. Бучко¹, Н. М. Черемних²

¹ Галицький національний природний парк, м. Галич, Україна

² Державний природознавчий музей НАН України, м. Львів, Україна

Пугач (*Bubo bubo* (L.)) є осілим птахом Полісся, а також сходу і заходу України (Фесенко, Бокотей, 2003). Він занесений до першого і другого видань Червоної книги України (1980, 1994) (II категорія охорони). У межах Галицького р-ну Івано-Франківської обл. вид вперше виявлений у 1930-х рр., а на гніздуванні — у 1986 р. (Бучко, 1998). Для гніздування у Галицькому національному природному парку (ГНПП) пугач обирає скелі й урвища, яких достатньо у долині Дністра.

Багате ландшафтне різноманіття зі зручними місцями для гніздування і належна кормова база створюють сприятливі умови для підтримання популяції цього виду у ГНПП.

Екології пугача, зокрема його живленню, присвячено чимало праць, вони стосуються як азійської (Кучин, 1994; Прокоф'єв, 1994; Нечаев, 1994 та ін.), так і європейської частин ареалу виду (Белко, 1994; Лысенков, 1994; Золотарев, 1994; Белик, 1994 та ін.). У басейні Дністра і на прилеглих територіях трофічні зв'язки підвиду *Bubo bubo interpositus* Roth. et. Hart. вивчені не достатньо. Нам відомі лише декілька публікацій, де наведено дані по живленню цього виду (Скильський, Годованец, 1994; Дребет, 2008).

Мета нашої роботи — з'ясувати спектр живлення пугача на лівобережжі Дністра (в межах ГНПП) і порівняти його зі спектром живлення цього виду у інших регіонах.

Матеріал і методи

Матеріалом для досліджень були pelletки пугача, які зібрали в ур. Камені (ок. с. Межигірців Галицького р-ну Івано-Франківської обл.) у різні періоди року впродовж 2004–2006 рр. Видову належність жертв визначали за загальноприйнятими методиками (особливості будови

черепи, зубів, щелеп та ін.). Для ідентифікації видів використали методичні рекомендації та визначники (Бобринський та ін., 1965; Виноградов, Аргиропуло, 1941; Млекопитающие..., 1963). Зібрано та визначено вміст 48 пелеток. Крім цього, реєстрували і визначали видову належність залишків хребетних тварин, знайдених біля гнізда.

Результати і обговорення

У спектрі живлення пугача з ур. Каменя визначено 22 види тварин (240 ос. у пелетках і 55 ос. — рештки їжі). Більшість решток, вилучених з пелеток, становлять дрібні ссавці — 89,6 %, (найбільше гризунів — 84,2 %, решта комахоїдні — 5,4 %). Незначні частки належать птахам (8,7 %) і комахам (1,7 %).

Видовий склад дрібних ссавців у пелетках представлений їжаком білочеревим (*Erinaceus concolor* Martin), кротом звичайним (*Talpa europaea* L.), мідницею звичайною (*Sorex araneus* L.), мишаком жовтогрудим (*Sylvaemus tauricus* Melchior), мишою польовою (*Apodemus agrarius* Pall.), мишкою луговою (*Micromys minutus* Pall.), хом'яком звичайним (*Cricetus cricetus* L.), норицею рудою (*Myodes glareolus* Schreber), норицею водяною (*Arvicola terrestris* L.), норицею підземною (*Terricola subterraneus* Selys-Longchamps), норицею звичайною (*Microtus arvalis* Pall.), норицею сибірською (*M. oeconomus* Pall.). Визначено рештки 2 видів птахів: курочки водяної (*Gallinula chloropus* (L.) і горлиці садової (*Streptopelia decaocto* (Frisvald.) (табл.).

Упродовж гніздового періоду 2006 р. на вершині скелі, яку пугачі використовували як кормовий майданчик, було виявлено від 4 до 8 тушок лиски (*Fulica atra* L.) (див. фото 4, Додаток, стор. 3), залишки мартина звичайного (*Larus ridibundus* L.) та попелюха (*Aythya ferina* (L.)). У «гніздовому» гроті знайдено 6–12 тушок хом'яка звичайного і до 9 шкірок їжака білочеревого, а безпосередньо під гротом — до 19 шкірок їжака, фрагменти тушки соні лісової (*Dryomys nitedula* Pall.) та залишки пір'я і кінцівки молодих особин крижня (*Anas platyrhynchos* L.), чирянки великої (*A. querquedula* L.), квака (*Nycticorax nycticorax* (L.)) і ворони сірої (*Corvus cornix* L.).

На відміну від спектру живлення пугача у НПП «Подільські Товтри» (Дребет, 2008), що знаходиться на відстані близько 130 км у південно-східному напрямку від місця нашого дослідження, раціон пугачів з ГНПП різноманітніший — зареєстровано (визна-

Таблиця

Видовий склад тварин та кількісне співвідношення особин у пелетках пугача (*Bubo bubo* (L.)) (с. Межигірці, 2004–2006 рр.)

Таксон	8.09.2006 (20 пелеток)	6.07.2006 (18 пелеток)	Зима 2004– 2005 рр. (10 пелеток)	Всього	
	n	n	n	n	%
Mammalia					
Soriciformes					
<i>Erinaceus concolor</i> Martin	7	3	–	10	4,2
<i>Talpa europaea</i> L.	1	1	–	2	0,8
<i>Sorex araneus</i> L.	–	1	–	1	0,4
Muriformes					
<i>Sylvaemus tauricus</i> Melchior	1	4	–	5	2,1
<i>Sylvaemus</i> spp.	2	9	–	11	4,6
<i>Apodemus agrarius</i> Pall.	–	–	1	1	0,4
<i>Micromys minutus</i> Pall.	–	–	1	1	0,4
Muridae spp.	2	6	6	14	5,8
<i>Cricetus cricetus</i> L.	4	–	–	4	1,7
<i>Myodes glareolus</i> Schreber	–	15	3	18	7,5
<i>Arvicola terrestris</i> L.	1	–	–	1	0,4
<i>Terricola subterraneus</i> Selys-Longchamps	–	28	–	28	11,7
<i>Microtus</i> гр. «arvalis»	20	6	59	85	35,4
<i>Microtus oeconomus</i> Pall.	1	–	–	1	0,4
<i>Microtus</i> spp.	1	10	–	11	4,6
Microtinae spp.	2	2	18	22	9,2
Aves					
<i>Gallinula chloropus</i> (L.)	–	1	–	1	0,4
<i>Streptopelia decaocto</i> (Frisvald.)	1	–	–	1	0,4
Aves spp.	16	2	1	19	7,9
Insecta					
Coleoptera spp.	4	–	–	4	1,7
Всього	63	88	89	240	100

чених) 19 видів-жертв (у НПП «Подільські Товтри» — 5) (рис.). Водночас з рисунку видно, що порівняно з іншими регіонами у трофічних зв'язках пугачів у ГНПП відсутні представники рядів Зайцеподібних (Leporiformes) та Хижих (Caniformes). Наявність тут великих площ сільгоспугідь і лучно-степових ділянок значною мірою позначається на спектрі живлення цього хижака — мишо-подібні (Muriformes) займають у ньому левову частку. Майже в усіх біотопах пугач надає перевагу мишоподібним, на другому місці — птахи (Aves) і комахоїдні (Soriciformes).

Присутність у живленні пугачів на Галичині багатьох представників водно-болотних природних комплексів (качки, мартини, пас-тушкові) пояснюється наявністю великої системи риборозплідних ставків, які знаходяться на відстані 3 км від гніздової території птахів. У pelletках з ГНПП абсолютним домінантом є нориця звичайна — 35,4 %, на другому місці нориця підземна — 11,7 %.

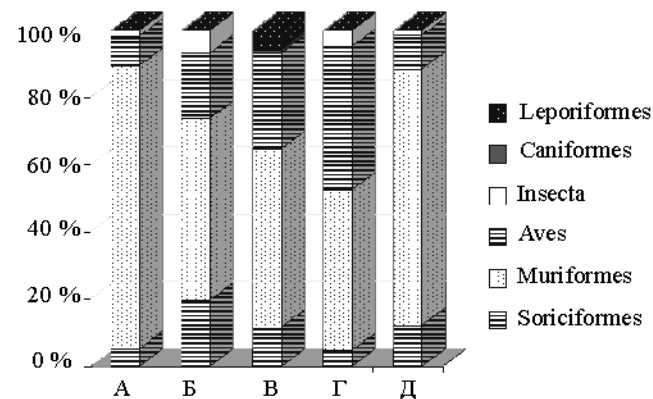

Рис. Спектри живлення пугача (*Bubo bubo* (L.) у різних районах поширення.

Умовні позначення

- А — ГНПП (на основі вмісту 48 pelletок; наші дані);
 Б — НПП «Подільські Товтри» (на основі вмісту 44 pelletок; за матеріалами М. В. Дребета (2008));
 В — Кургунська лісостепова зона (Пермська обл., Російська Федерація) (за матеріалами А. І. Шепеля (1992));
 Г — Мордовія (на основі вмісту 37 pelletок; за матеріалами Є. Б. Лисенкова (1994));
 Д — Хоперський заповідник та прилепі території (Воронезька обл., Російська Федерація) (за матеріалами А. А. Золотарьова (1994)).

Нориця звичайна також належить до домінантів у живленні пугача у Кургунській лісостеповій зоні (Пермська обл., Російська Федерація) (Шепель, 1992). Цікаво, що у pelletках пугачів у ГНПП не виявлено шура звичайного (*Rattus norvegicus* Berk.), який домінує у pelletках птахів на Поділлі. Не знайдено у живленні пугачів, що тримаються в долині Дністра на території ГНПП, плазунів, про яких згадує Г. М. Самігуллін (1994), і земноводних, зазначених А. І. Шепелем (1992) та В. П. Беліком (1994) для особин з інших районів поширення. Не доводилось знаходити нам і рештки великої здобичі, наприклад зайця сірого (*Lepus europaeus* Pall.), чи наземних хижаків, як то лисиці (*Vulpes vulpes* L.) та куниці (*Martes* spp.), хижих птахів, про які згадують інші автори (Шепель та ін., 1994; Лысенков, 1994). У період вигодовування пташенят у живленні пугача зростає частка їжаків і хом'яків, про що свідчать виявлені поруч з пташенятами «запаси» тушок цих тварин (див. фото 5, Додаток, стор. 4). Ця закономірність виявлена і А. А. Золотарьовим (1994). Про вживання пугачем навіть падла (вівці) стверджує В. П. Белік (1994), а В. А. Нечаєв (1994) вказує на споживання пугачем риби.

У pelletки пугача разом з його жертвами потрапляє багато безхребетних тварин. Про їх присутність у живленні цієї сови зазначають багато дослідників (Белко, 1994; Шепель, 1992). Зокрема, В. П. Белік (1994) виявив у pelletках 272 ос. безхребетних, серед яких переважали твердокрилі, богомоли, прямокрилі, напівтвердокрилі та павуки.

Висновки

У наш час аналіз pelletок птахів є надзвичайно перспективним для виявлення трофічних зв'язків та вивчення фауни дрібних ссавців (особливо на територіях об'єктів ПЗФ). Як показали результати наших досліджень, домінантом у живленні пугача на території ГНПП є нориця звичайна, частка участі якої у pelletках сягає 35,4 %. Також важливими компонентами є лиска, їжак білочеревий, хом'як звичайний та нориця підземна. На досліджуваній території у раціоні пугача ссавці становлять 73,8 %. Загальна частка представників орнітофауни у pelletках в ур. Камені становить 8,7 %. Трофічні зв'язки пугача з території ГНПП різноманітніші ніж з НПП «Подільські Товтри», що пояснюється наявністю риборозплідних ставків. Спектри живлення пугачів з різних територій суттєво відрізняються за видовим складом

жертв і доміантними видами-жертвами, а також співвідношенням систематичних груп. Природні комплекси ГНПП, з багатою кормовою базою та зручними місцями для гніздування, є доволі придатними для підтримання популяції пугача в долині Дністра.

Література

- Белик В. П. Филин в Донских степях // Филин в России, Белоруссии и на Украине: Сб. науч. статей. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — С. 75–92.
- Бобринський Н. А., Кузнецов Б. А., Кузякин А. П. Определитель млекопитающих СССР. — М.: Просвещение, 1965. — 377 с.
- Бучко В. В. Птахи Галицького регіонального ландшафтного парку та його околиць. Повідомлення 2. Falconiformes — Piciformes // Запов. справа в Україні. — 1998. — Т. 4, вип. 2. — С. 52–57.
- Белко Н. Г. Современное положение филина в Мещере и на побережье Рыбинского водохранилища // Филин в России, Белоруссии и на Украине: Сб. науч. статей. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — С. 24–26.
- Виноградов Б. С., Аргиропуло А. И. Определитель грызунов. Фауна СССР. Млекопитающие. — М.-Л., 1941. — № 29. — 244 с.
- Дребет М. В. Живлення пугача *Bubo bubo* (L.) на території Національного природного парку «Подільські Товтри» // Наук. вісник Ужгород. ун-ту Серія: Біологія. — 2008. — Вип. 23. — С. 40–41.
- Золотарев А. А. Сведения по экологии филина и серой неясыти в Хоперском заповеднике и на сопредельных территориях // Филин в России, Белоруссии и на Украине: Сб. науч. статей. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — С. 66–75.
- Кучин А. П. Филин на Алтае и прилегающих равнинах // Филин в России, Белоруссии и на Украине: Сб. науч. статей. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — С. 110–117.
- Лысенков Е. Б. Некоторые сведения по экологии филина в Мордовии // Филин в России, Белоруссии и на Украине: Сб. науч. статей. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — С. 60–61.
- Млекопитающие фауны СССР / Под. ред. И. И. Соколова. — М.-Л., 1963 — Ч. 1. — 640 с.
- Нечаев В. А. Распространение филина и его биология на юге Дальнего Востока России // Филин в России, Белоруссии и на Украине: Сб. науч. статей. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — С. 126–138.
- Прокофьев С. М. Биология филина на территории Хакасии // Филин в России, Белоруссии и на Украине: Сб. науч. статей. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — С. 120–125.
- Самигуллин Г. М. Гнездование филина в Оренбургской области // Филин в России, Белоруссии и на Украине: Сб. науч. статей. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — С. 56–59.
- Скильский И. В., Годованец Б. И. Филин в Черновицкой области Украины // Филин в России, Белоруссии и на Украине: Сб. науч. статей. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — С. 94–101.
- Фесенко Г. В., Бокотей А. А. Птахи фауни України: польовий визначник. — К., 2002. — 416 с.
- Червона книга Української РСР. — К.: Наук. думка, 1980. — 504 с.
- Червона книга України. Тваринний світ / Під заг. ред. М. М. Щербака. — К.: Укр. енциклопедія, 1994. — 464 с.
- Шепель А. И. Хищные птицы и совы Пермского Прикамья. — Иркутск: Изд-во Иркутск. ун-та, 1992. — 296 с.
- Шепель А. И., Петровских А. И., Фишер С. В. Филин в Пермском Прикамье // Филин в России, Белоруссии и на Украине: Сб. науч. статей. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — С. 32–54 с.

БЕРКУТ (*Aquila chrysaetos* (L.)) НА ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

М. Ф. Весельський¹, О. Л. Кратюк²

¹ Житомирський краєзнавчий музей, м. Житомир, Україна

² Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир, Україна

На території Житомирської обл. беркут (*Aquila chrysaetos* (L.)) на цей час є рідкісним негніздовим видом (Кандауров, Цищора, 1993; Жила, Зеніна, 1999). Він трапляється, як правило, в осінньо-зимовий період.

В основу статті покладено власні спостереження упродовж 1994–2008 рр. на трьох стаціонарних ділянках поліської частини Житомирської обл. (Народицький, Ємільчинський, Житомирський райони) та одній — у межах лісостепової частини (Андрушівський р-н). Епізодичними спостереженнями охоплено територію інших районів області. Також опрацьовано зоологічну колекцію Житомирського краєзнавчого музею (ЖКМ) та використано неопубліковані матеріали В. І. Бруховського із записів на інвентарних картках.

Спочатку зазначимо, що у Східному Поліссі беркут достовірно гніздився принаймні ще у першій чверті ХХ ст. (Любитель природы, 1916): «...Въ Черниговской губернии ... были добыты 8-го апреля 1901 года и убитъ орель беркутъ самец — старый въ брачном перъ».

Аналіз спостережень та літературних джерел показує, що достовірних матеріалів про гніздування беркута впродовж останніх вісімдесяти років у межах Житомирської обл. обмаль.

Перші згадки про беркута на території області можна віднести до другої половини ХІХ ст. Так, А. Братчиков (1868) повідомляє про орлів у Овруцькому уїзді. Ймовірно, що назва «орел» стосується беркута. Також є згадки про орлів і у А. В. Ксенжопольського (1913), він, зокрема, пише: «...Остается еще вопрос о двух самых интересных видах орнитофауны Вольны, это — орле и дрофе (*Otis tarda* L.). Как и тот, так и другая принадлежат теперь к числу